

АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З ПІДРЯДНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ

Панькова Тетяна

Івано-Франківськ

Стаття присвячена розгляду особливостей актуального членування складнопідрядних речень з підрядними предикативними. Встановлюється специфіка залежності комунікативної організації цих конструкцій від їх структури та смислового контексту.

Ключові слова: *складнопідрядне речення з підрядним предикативним, актуальне членування, тема, рема.*

The article deals with the functional perspective of predicative complex sentences. The specific character of relations between the communicative organization of these constructions, their structure and context is revealed.

Key words: *predicative complex sentence, functional sentence perspective, theme, rheme.*

Сучасний стан лінгвістичних розвідок характеризується спрямованістю уваги мовознавців до проблеми функціонування мовних систем. Значних успіхів досягнуто у вивченні питань, пов'язаних з природою речення, що є основною одиницею синтаксису. У цій одиниці у тісній взаємодії, відображаючи її особливі сторони, співіснують чотири аспекти синтаксису, що їх виділяють у сучасній граматичній науці: структурний, аналоговий, логічний та актуальний (комунікативний).

Антропоцентризм сучасних лінгвістичних розвідок зумовив значний інтерес дослідників до вивчення речення з погляду його спрямованості на сприйняття повідомлюваного, що безпосередньо пов'язано з виконанням комунікативного наміру мовця. Таке вивчення змісту речення (а саме його комунікативного аспекту) й забезпечує комунікативний (в іншій термінології – актуальний) синтаксис. Якщо логічний синтаксис “передає об’єктивні

відношення між предметами та явищами оточуючої дійсності, що її пізнає людина”, то актуальний “дає можливість для її (дійсності – Т. П.) суб’єктивного опису у категоріях комунікативного завдання (чи комунікативної установки)” [7; 85]. Реалізується він у категоріях актуального членування (далі – АЧ), що, згідно В. Матезіуса, “з’ясовує спосіб включення речення у предметний контекст, на базі якого воно виникає” [1; 27].

Одним з найбільш актуальних та пріоритетних наукових об’єктів як одиниць комунікативного синтаксису є складнопідрядне речення (далі – СПР). Особливість СПР полягає у тому, що, будучи у структурному відношенні поєднанням щонайменше двох предикативних одиниць, вони утворюють цілісну комунікативну структуру, на яку накладається загальний контур комунікативної інтенції мовця. Найменш дослідженими у цьому відношенні є складнопідрядні речення з підрядними присудковими (далі – СПРПП). І хоча їх статична структура розглядалася низкою російських та вітчизняних мовознавців: Л. С. Гвоздиліною, Л. Л. Іофік, Л. І. Астаховою, Н. І. Фомічовою та ін., вивчення СПРПП як комунікативних одиниць, пов’язаних із ситуацією мовлення (тобто як динамічних структур), майже не проводилося. Це зумовило вибір об’єкту пропонованого дослідження.

Метою запропонованої статті є встановлення особливостей АЧ СПРПП.

Завдання статті:

- дослідити структурні особливості СПРПП;
- встановити, які характеристики впливають на закономірності вияву тема-рематичних відношень у цих конструкціях.

У формально-граматичному відношенні СПРПП є синтаксичними структурами, в яких підрядна ланка приєднується до дієслова-зв’язки головного речення (напр. *to be, to seem, to remain, to look*, тощо). За аналогією з простим реченням така одиниця отримала назву *предикативної*, оскільки виконує у межах СПР ту ж функцію, що й предикатив (іменна частина складеного іменного присудка) у межах простого. І хоча у сучасній лінгвістиці СПРПП

розглядаються в одному ряду з іншими структурно-семантичними типами СПР, погляди дослідників на природу цих синтаксичних одиниць різняться.

Так, Л. Л. Іофік вважає, що у таких конструкціях відбувається структурне злиття, а саме включення залежної предикативної одиниці у граматичний центр підпорядковуючої [4; 176]. Тому така структура, становлячи біпредикативне поєднання, на думку дослідниці, “не членується на окремі предикативні одиниці й синтаксичні рівні” [4; 179].

Л. І. Астахова також говорить про неправомірність виділення підрядного предикативного в межах узаконеної граматики Ф. І. Булаєва логіко-граматичної класифікації СПР. Дослідниця вважає такі структури простими поширеними реченнями, обґрунтовуючи свою думку тим, що, як будь-яке підрядне, ПП “<...> є підпорядкованим і не може бути функціональним аналогом головного незалежного члена речення <...>” [2; 24]. Аналізуючи погляди інших мовознавців на природу цих одиниць, учений зазначає, що вони виникли у результаті інверсії, а основне їхнє призначення полягає у емоційному виділенні певного члена речення [там само].

Однак ми вважаємо думку про неправомірність виділення СПРПП як окремого структурно-семантичного типу СПР неприйнятною. Оскільки основною структурною ознакою СР вважається поліпредикативність (наявність мінімум двох предикативних центрів), вважаємо неможливим надати реченню, член якого є предикативним поєднанням, статус простого. З погляду ж комунікативного синтаксису, виражений предикативною одиницею член речення (у тому числі й головний), є комунікативно несамотійним елементом його динамічної структури.

До СПРПП зазвичай зараховують конструкції, що відповідають структурі *S + link-verb+ predicative clause* (підмет + дієслово-зв’язка + ПП) та такі, що входять у рамку *it is ... that*.

Що стосується першої, то третій компонент такої структури, ПП, як будь-яке підрядне, приєднується до неї з допомогою сполучника (*that, whether, as if, because, when*) чи сполучникового слова (*what, which, where, who, why, when,*

how). Накладаючись на решту компонентів значення СР, ці з'єднувальні елементи “<...> корегуються певними лексико-граматичними (чи структурно-семантичними) факторами, що діють у складі поєднаних у складне ціле частин” [6; 153].

Так, входячи до структури підрядної ланки СР у ролі з'єднувального елемента, спеціалізований підрядний сполучник *after* вносить у зміст цілого СПР додаткове значення часу: (1) [At another time her affections were deeply engaged by a young gentleman who visited a lady on a neighboring plantation.] *It was after they went to Mississippi to live. (Kate Chopin)* Синтагматично залежна синтаксична одиниця є уточненням часу виконання дії, вираженої дієсловом-присудком головної частини попереднього СПР, що виконує функцію реми на першому рівні його АЧ. Часовий детермінант складу головного речення (*at another time*), що його Н. О. Слюсарєва пропонує називати антетемою (чи передтемою) [7; 111], набуває деталізації у наступному реченні (*at another time - after they went to Mississippi to live*). Така антетема “уводить більш широку смислову область оповіді”, ПП ж “виступає у функції, що звужує предмет повідомлення до даного висловлення, представленого підметово-присудковою конструкцією” [7; 112].

Анафоричний займенник досліджуваної синтаксичної одиниці – *it*, що виконує функцію підмета, заміщає увесь зміст головного речення попереднього СПР (*her affections were deeply engaged by a young gentleman*), а отже, є виразником відомої інформації. Новим же виступає склад підрядного присудкового.

Розглянемо інший приклад, що також містить часовий сполучник у якості з'єднувального засобу: (2) [She was a grown young woman when she was overtaken by what she supposed to be the climax of her fate.] *It was when the face and figure of a great tragedian began to haunter her imagination and stir her senses. (Kate Chopin)* На відміну від попереднього прикладу, підрядне тут не вказує на час виконання дії (цю функцію виконує лексичне наповнення головного речення першої конструкції). Досліджуване СПРПП є роз'ясненням ситуації,

про яку згадує у лівобічному контексті, однак не конкретизує, автор, – а саме, що кульмінацією долі героїні стало те, що обличчя та постать великого трагіка почали переслідувати її уяву та розбурхувати почуття. Незважаючи на притаманне йому значення часу, сполучник *when* вводить підрядне, яке завдяки “передбачливій” позиції автора, що підготував читача до справжньої “кульмінації” у попередньому контексті, отримує додаткове значення з’ясування.

На першому рівні АЧ темою виступає підмет цілого СПР – займенник *it*, ремою – ПП. Однак підрядне містить власну тема-рематичну структуру, в якій вихідним пунктом повідомлення є іменна група із залежними одиницями (*the face and figure of a great tragedian*), а інформаційним центром – координативно ускладнена рема, у якій спільним елементом є дієслівна частина (*began*), що вводить рематичний склад (... *to haunter her imagination and stir her senses*).

Як бачимо з прикладів, контекст є важливим засобом виявлення компонентів АЧ, особливо в аналітичних мовах. Адже тут він “<...> відіграє виняткову роль <...> не тільки тому, що він часто компенсує відсутність позиційного показника реми, але й тому, що завдяки фіксованому порядку слів та обов’язковій експлікації підмета у ньому <...> вимальовується візуальна даність теми й новизна реми” [8; 83].

Саме контекст дає змогу об’єктивного виділення компонентів АЧ у розглянутих прикладах. Незважаючи на те, що в обох випадках ПП уведені спеціалізованими часовими сполучниками, семантичне значення підрядних є різним. Якщо у першому прикладі попередній контекст містить загальну вказівку на час виконання дії, котра потребує конкретизації у подальшій оповіді, то у прикладі 2 часовим детермінантом виступає увесь склад лівобічного контексту, за винятком розгорнутого у підрядне речення додатку. За таких умов подальші вказівки на час дії виявилися б зайвими; тому СПРПП у другому прикладі виконує смислову функцію конкретизації факту, зазначеного в останній підрядній ланці лівобічного контексту. Різне семантичне нашарування значень не впливає, однак, на характер АЧ СПР. В обох випадках

на першому рівні членування темою виступає анафоричний займенник *it*, а ремою – склад ПП.

Інший тип СПР з ПП становлять структури, що входять у рамку *it is ... that*. Розглянемо наступний мікро-діалог дружини та чоловіка, який незадоволений ставленням жінки до сім'ї та хатніх обов'язків:

(3) ["I feel like painting," answered Edna. "Perhaps I shan't always feel like it."]

"Then in God's name paint! but don't let the family go to the devil. There's Madame Ratignolle; because she keeps up her music, she doesn't let everything else go to chaos. And she's more of a musician than you are a painter."

"She isn't a musician, and I'm not a painter.] *It isn't on account of painting that I let things go.*"

Конструкція *it isn't ... that* виконує ремовидільну функцію; інформативним центром тут виступає обрамлене нею словосполучення (*on account of painting*). ПП (*I let things go*), на відміну від попередніх прикладів, містить уже відому з контексту інформацію та може розглядатися як контекстуальний синонім до вжитих чоловіком фраз: *let the family go to the devil* та *let everything else go to chaos*. (За умови об'єктивного, стилістично нейтрального розташування комунікативних компонентів (із заміною СПР простим), рема отримала б характерне, постпозитивне розташування: *I let things go not on account of painting.*)

Схожим за комунікативною організацією є наступний приклад: (4) [He was dazzled about her unconcern about this; he was puzzled. It was unlike the former times, when she would say, "I've got to go home to bed. I'm the worker of the family."] *Now it was only unthinkingly that she referred to her money (Muriel Spark)*, у якому ремою є компонент структури речення *unthinkingly*, що виконує синтаксичну функцію обставини способу дії. Окрім ремовидільної конструкції *it was ... that*, на рематичність цього компоненту вказує й підсилювальна частка *only*. Про те, що до комунікативного центру не входить ПП, свідчить контекст, з якого стає зрозумілим, що героїня часто згадувала про те, що саме вона заробляла гроші для сім'ї. У граматичному відношенні на це вказує,

насамперед, форма присудка підрядної частини попереднього речення (*would say*) та семантичне “протиставлення” обставин (*the former times i now*).

Прикладом, що підтверджує тезу про те, що ПП виникли у результаті інверсії та є структурами, які за основне значення мають емфатичне виділення певного члена речення, може бути наступний: (5) [In a sweeping passion she seized a glass vase from the table and flung it upon the tiles of the hearth. She wanted to destroy something.] *The crash and clatter were what she wanted to hear.* У цьому СПРПП максимум семантико-контекстуальної ваги несе іменна фраза *the crash and clatter*. З погляду формально-граматичного членування вона виконує функцію інверсованого додатку (пор.: *She wanted to hear crash and clatter*, де позиція фрази у кінці речення ідентифікує її як найбільш значимий компонент висловлення.) І хоча граматичний контекст речення (означений артикль перед словосполученням) міг би свідчити про “даність” введеної ним лексичної одиниці, розгляд цього аспекту без смислового контексту є недостатнім.

Аналізуючи причини, що обумовлюють винесення додатку-реми в ініціальну позицію, якщо і в кінцевій позиції він сприймається як рема (як у нашому прикладі), В. Є. Шевякова говорить про такі: надання реми додаткового емоційно-вольового нашарування значення, досягнення більш тісного зв'язку з попереднім контекстом та надлишковість теми [8; 196]. Перші дві видаються нам релевантними для роз'яснення місцерозташування реми у досліджуваному прикладі. Що стосується надлишковості теми (ПП), то залучення контексту допомагає встановити синтаксичний паралелізм конструкцій *she wanted to destroy* та *she wanted to hear*, який дещо послаблює інформативність другої. Водночас, т.зв. “смілова неповноцінність” другого компоненту подвійної реми підрядної частини (дієслова *to hear*), яка передбачає обов'язкове заповнення валентної позиції додатком, проектує перенесення інформативного центру саме на другорядний член речення (додаток *crash and clatter*).

Схожим за структурною й комунікативною організацією є наступний приклад: (6) “*Freedom*”, he said, “*is not exactly what I would call a virtue.* <...>” (*Iris Murdoch*), у якому ремою також виступає додаток, винесений у реченні в

ініціальну позицію. Суб'єктивний порядок розташування компонентів АЧ, що утворює емпатично забарвлене висловлення, виявляється тут не лише у винесенні додатку на перше місце, а й у його препозиції по відношенню до підрядної одиниці, що містить слова автора.

У зв'язку з висловленим, не можемо не погодитися з Ю. А. Левицьким, котрий, вивчаючи проблему співвідношення формального й актуального членувань, зауважує, що нерідко “<...> найбільшу комунікативну значимість отримують найменш обов'язкові з погляду формального членування компоненти речення, тобто чим менш структурно необхідним є даний член речення, тим більша вірогідність того, що він опиниться новим (ремою)” [5; 128].

Розглянуті приклади показують, що конструкція *it is ... that* та ініціальна позиція другорядного члену речення завжди ідентифікують ці елементи як рему. Можливість заміни досліджуваних структур монопредикативними одиницями (у яких рема займатиме більш характерну для неї кінцеву позицію) дозволяє максимально достовірно ідентифікувати комунікативний центр висловлення. Важливу роль у вичленовуванні компонентів АЧ також відіграє смисловий контекст.

Подальші дослідження АЧ СПРППі уможливлують розгляд СПР з кількома підрядними, одне з яких є ПП, а також вплив нашарування семантичних значень інших структурних ланок на особливості появи смислу та комунікативну організацію складних синтаксичних цілих.

Література

1. Абашина В. Н. Вопросы коммуникативно-прагматического описания сложного предложения в русском языке: аспект актуального членения / В. Н. Абашина. – Львов : Издательский центр ЛНУ им. И. Франко, 2006. – 344 с.
2. Астахова Л. И. Предложение и его членение : прагматика, семантика, синтаксис / Л. И. Астахова. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1992. – 160 с.

3. Гвоздила Л. С. Сложноподчиненные предложения с придаточным предикативным в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Л. С. Гвоздила. – М., 1991. – 23 с.
4. Иофик Л. Л. Сложное предложение в новоанглийском языке / Л. Л. Иофик. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 214 с.
5. Левицкий Ю. А. Основы теории синтаксиса : Учеб. пособие по спецкурсу / Ю. А. Левицкий. – Пермь, 201. – 236 с.
6. Распопов И. П. Очерки по теории синтаксиса / И. П. Распопов. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1981. – 127 с.
7. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Н. А. Слюсарева. – М. : Наука, 1981. – 206 с.
8. Шевякова В. Е. Современный английский язык. Порядок слов, актуальное членение, интонация / В. Е. Шевякова. – М. : Наука, 1980. – 380 с.

Перелік ілюстративних джерел

1. Chopin Kate. The Awakening. [Електронний ресурс] / Kate Chopin. – Режим доступу: [//englishtips.org/index.php?newsid=1150793541](http://englishtips.org/index.php?newsid=1150793541)
2. Murdoch Iris. The Sandcastle. [Електронний ресурс] / Iris Murdoch. – Режим доступу: [//fileshunt.com/files/4642179/synapse+audio+toxic/rapidshare.php?file=iris%20murdoch%20sandcastle](http://fileshunt.com/files/4642179/synapse+audio+toxic/rapidshare.php?file=iris%20murdoch%20sandcastle)

FUNCTIONAL PERSPECTIVE OF COMPLEX SENTENCES WITH PREDICATIVE CLAUSES

Ім'я та прізвище: *Панькова Тетяна Вікторівна*

Місце роботи і посада: *Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника, аспірант*

Хатня адреса: *вул. Б. Хмельницького, б. 36, кв. 38, м. Калуш, Івано-Франківської
обл., 77300*

Номер телефону: *068 145 12 72 ; (03472) 7 86 63*